

ההיסטוריה של המיכון החקלאי בישראל: 1947-1965

ההיסטוריה של המיכון החקלאי בישראל

שנים 1947 – 1965

מאת: יואב שריג, חוקר, גמלאי המכון להנדסה חקלאית

מבוא

ההיסטוריה של המיכון החקלאי בישראל התחילה עוד לפני קום המדינה והיא ליוותה למעשה את התפתחות החקלאות בישראל עוד מראשיתה. ההתיישבות החקלאית בישראל החלה כבר בשנות השבעים של המאה הקודמת, אך פיתוחה הרחב נעשה משמעותי ביותר עם הקמת המדינה. בזמן מלחמת העצמאות ירד במידה ניכרת ייצור המזון, כאשר במקביל חל גידול ניכר במספר התושבים עקב העלייה המוגברת מייד עם פתיחת שערי המדינה לאחר הכרזת העצמאות. כפועל יוצא של נתונים אלה גדל יבוא מזון בהיקף רחב, שהטיל מעמסה כבדה על קופת מטבע החוץ של אוצר המדינה. כמו כן, מחמת המחסור במטבע חוץ, לא הייתה אפשרות להביא לארץ את אמצעי הייצור ההכרחיים לחקלאות: דשנים, חומרי הדברה ומספוא, דבר שגרם להאטת הפיתוח החקלאי. על רקע זה אפשר להבין את המאמצים הגדולים של הגופים המיישבים לפתח את הידע החקלאי המקומי כבסיס לחקלאות מודרנית, פיתוח מכונות ומערכות הנדסיות למשק החקלאי המגוון, משלב הכנת הקרקע ועד הטיפול בתוצרת לאחר האסיף והגדלת פריון העבודה בכדי להבטיח לחקלאים רמת חיים גבוהה. במרוצת הזמן התברר כי מחוסר הכשרה חקלאית לא הצליחו המתיישבים לקבל יבולים שאפשר להתפרנס מהם ולשם כך הוקם ע"י תנועת המושבים מוסד מיוחד: מת"ח (מפעלי תעסוקה חקלאיים) שבסיוע כספי של המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית עיבד במרוכז את החלקות של המתיישבים בכפר, כשאלה האחרונים עבדו כפועלים שכירים. במקביל סיפקה המחלקה להתיישבות טרקטורים וציוד חקלאי מתאים (שנקנה בכספי המלווה האמריקאי ובסיוע ממקורות כספיים אחרים). היבוא החפוז של ציוד חקלאי עורר בעיה חמורה של בחירת המיכון המתאים לתנאי הארץ. במגרשי הסוכנות היהודית בצרפין הצטברו ערימות של מכונות חקלאיות שלא התאימו לשימוש בארץ. ערימות אלה של מכונות מחלדות נראו לכל נוסע מבית דגן לרמלה וכונו בשם: "בית הקברות למכונות חקלאיות". כשהתברר שהמושבים אינם מסוגלים לקיים משק מכונות בכוחות עצמם, הוקמו ע"י המחלקה להתיישבות תחנות טרקטורים אזוריות בשיתוף עם המתיישבים. במרוצת הזמן חרגו תחנות הטרקטורים מהמסגרת של הפעלת ציוד בלבד ובמקרים של חסר בציוד ייעודי החלו לעסוק גם בפיתוח, בנייה ויישום של כלים חקלאיים מיוחדים.

התפתחות המיכון החקלאי בישראל

התפתחות המיכון החקלאי בישראל

עם הקמת הממשלה הזמנית מיד לאחר הכרזת המדינה, הוחל בארגון משרד החקלאות, כאשר עובדיו התבססו על יהודים שעבדו במחלקה החקלאית של ממשלת המנדט, עובדי תחנת הניסיונות ומחלקת ההדרכה של הסוכנות היהודית וחקלאים ותיקים בעלי ידע וניסיון מקצועי, כלכלי וארגוני. המשרד עבר שינויים רבים ממרץ 1949 – מועד הקמת הממשלה אחרי הבחירות לכנסת הראשונה, כאשר רק בסוף העשור הראשון יוצב המבנה הארגוני שכלל גם את המחלקה למיכון כחלק מהאגף לגידולי שדה. פעילות המחקר רוכזה בתחנה לחקר החקלאות, שהועברה ב-1951 מהסוכנות היהודית לרשות משרד החקלאות. הממשלה העמידה לרשות התחנה שטח קרקע גדול בבית דגן (כ-4000 דונם), שהיה במקורו בבעלות השיח' של בית דגן ואשר ננטש במהלך מלחמת העצמאות. בתחילה נעשה ניסיון לאחד את הפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית עם התחנה לחקר החקלאות למוסד אחד: המכון הלאומי והאוניברסיטאי לחקלאות, שתחומי פעילותו יהיו מחקר והוראה. בראש המוסד החדש הועמד רענן וייץ, ראש המחלקה להתיישבות, שהיה מראשי היוזמים להקמת המכון. תחומי הפעילות המחקרית שטופלו במכון הלאומי והאוניברסיטאי כללו גם את תחום המיכון החקלאי – המכון לציוד חקלאי, שבראשו הועמד אברהם צוקר ז"ל, חבר משק שריד. אך על אף המאמצים שנעשו בשני הצדדים, לא עלה הזיווג יפה ובאמצע שנות הששים הם נפרדו והמשיכו לפעול כשני מוסדות עצמאיים, המקיימים ביניהם שיתוף פעולה.

במקביל הוקם באחד באפריל 1960 מינהל ההדרכה שהיה משותף לממשלה והסוכנות היהודית וחוסלה הכפילות

בהדרכה חקלאית שהייתה קיימת עד אז. הארץ חולקה ל-13 אזורי הדרכה ובכל אזור הוקמה לשכה למתן שירותי הדרכה לכל חקלאי האזור, שאליה הוצמד צוות מדריכים מקצועיים שכיסו את כל תחומי החקלאות בהתאם לצרכי האזור. הצוות כלל גם מדריך למיכון חקלאי שקיבל את ההנחיות לפעולתו ממומחי המחלקות המקצועיות במשרד.

הניסיון בארגון ההדרכה מחדש הראה כי יש צורך בשינוי המבנה המקצועי של המשרד כולו. הוחלט לרכז את כל הפעילות המקצועית וההדרכה במרכז מקצועי אחד: שירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ), שיהיה אחראי לקיומם וקידומם של ענפי החקלאות השונים. שה"מ חולק למחלקות לפי הענפים השונים וכלל בין השאר גם את המחלקה למיכון חקלאי, שניהולה הופקד בידי גדעון מנור, חבר קיבוץ משמר העמק. המחלקה למיכון כללה שלושה אגפים- מחקר, הדרכה ומנהלה :

אגף המחקר התרכז למעשה במכון הישראלי לציוד חקלאי שבתחנה לחקר החקלאות בניהולו של אברהם צוקר ז"ל, חבר קיבוץ שריד. המכון כלל 13 עובדים, מהם 6 מהנדסים והשאר טכנאים ועובדי מנהלה. פעילות המכון כללה מחקר של תהליכי מיכון בענפי החקלאות השונים, אך בעיקר בדיקת מכונות חקלאיות המיוצרות בארץ או מיובאות לישראל מחו"ל. ללא אישור יחידת הבדיקות של המכון לציוד חקלאי לא ניתן היה לקבל אישור ליבוא ציוד חקלאי מחו"ל. חשיבותן של הבדיקות, מעבר להיבט המנהלי, היתה בכך שהן סיפקו גם משוב ליצרנים לגבי הצורך בביצוע שיפורים והתאמת הכלים המיובאים לתנאים המיוחדים של חקלאות ישראל וגם בכך שנתנו את הדחף לפיתוח ויצור מקומי של מכונות שלא נמצא להן ביטוי במכונות המיובאות. בין השאר עסקו במכון בפיתוח של כלים לזריעה, כלים לאיסוף סלק סוכר, ציוד למיון מיכאני וזריעה של אגוזי אדמה, איסוף וייבוש של גרגירי תירס וסורגום, כלים לזריעת תבואות קיץ ועוד.

אגף ההדרכה פעל במסגרת מנהל ההדרכה של משרד החקלאות ובשיתוף עם הסוכנות היהודית. הארץ חולקה ל-13 אזורים ובנוסף, הכפר הערבי שהווה יחידה אחת. לכול אזור הוצמד מדריך לכל אחד מענפי החקלאות שבאזור. בעוד שהכפופות המנהלית הייתה לאזור, הכפופות המקצועית הייתה למרכז. בנוסף לענפים המקצועיים שבכל אזור היה בכל אזור גם מדריך מיכון שטיפל בכל בעיות המיכון בענפים השונים, בכל אזור, בהתאמה. המדריכים המקצועיים היו אמורים להוות את החוליה המקשרת בין החקלאי והמחקר.

אגף המנהלה כלל חמישה מומחים במספר תחומים מרכזיים: גד"ש, מטעים, ירקות, בתי אריזה ובעלי חיים ובנוסף גם כלכלן חקלאי. כמו כן היה האגף אחראי להוצאת רישיונות יבוא לציוד חקלאי (כולל טרקטורים) והפנייתו לבדיקה, לפי הצורך, במכון לציוד חקלאי.

בנוסף לפעילות הממשלתית בתחום המיכון החקלאי התקיימה פעילות של מו"פ בתחום המיכון החקלאי גם בפקולטה להנדסה חקלאית בחיפה (שעיקר פעילותה הייתה בתחום ההוראה) ומפעל תחנות הטרקטורים של הסוכנות היהודית.

בשנת 1964 יזם סמנכ"ל משרד החקלאות דאז, איתן יעקובסון, את איחוד כל הגופים הממשלתיים שעסקו בתחום ההנדסה החקלאית למסגרת אחת בשם: המכון להנדסה ופרייון הייצור בחקלאות, שהיה מיועד לפעול באתר תה"ל בבית דגן.

השם המסורבל של המסגרת החדשה (שגם לא החזיק מעמד זמן רב) בא לתת ביטוי למעורבות שני המשרדים בעלי העניין – משרד החקלאות ומשרד העבודה. בשלב מאוחר יותר שולב המכון להנדסה ופרייון הייצור בחקלאות כיחידה אינטגרלית של מכון וולקני לחקר החקלאות (לימים, מנהל המחקר החקלאי) ובאפריל 1965 שונה שמו למכון להנדסה חקלאית.